
Історія розвитку та реалізації ідей інтеграції країн Європи

УДК 930.1:303.446.4

Галина МИХАЙЛЕНКО

*Херсонський державний університет,
к.і.н., доцентка кафедри історії,
археології та методики викладання*

ПЛАНИ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ЩОДО СПІВПРАЦІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ НАПРИКІНЦІ 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

У статті висвітлюються спроби представників української політичної еміграції знайти підтримку серед європейських дипломатів щодо продовження боротьби за створення незалежної України. Окреслюються варіанти умов, на яких провідні європейські держави погоджувалися на фінансову чи військову допомогу.

Ключові слова: еміграція, О. Лотоцький, українські землі, Франція, Англія.

The article highlights the attempts of representatives of the Ukrainian political emigration to find support among European diplomats to continue the struggle for the creation of an independent Ukraine. Variants of the conditions under which the leading European states agreed to financial or military assistance are outlined

Key words: emigration, O. Lototsky, Ukrainian Lands, France, England.

У 20–30-х роках ХХ ст. питання можливої співпраці з урядами європейських країн активно розглядалося у колах української еміграції. Колишні учасники громадсько-політичного життя початку ХХ ст. на українських землях, опинившись за кордоном, багато уваги звертали на пошук помилок у подіях 1917–20 рр. та намагалися окреслити перспективи можливої співпраці з іншими країнами. Це можна прослідкувати за публіцистичними матеріалами та спогадами українських діячів в еміграції.

Наприклад, О. Лотоцький (історик церкви, громадський, політичний діяч кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.) критично оцінював внесок свого покоління у боротьбу за українську державність у 1917–1920 рр., однак, відмічав і досягнення: зростання національної свідомості українців та повернення Україні власного місця у міжнародних відносинах. О. Лотоцький наголошував на важливості постановня «українського питання» у політичних планах європейської спільноти. Адже за попередні століття

перебування у складі інших держав українські землі стали для очільників європейських держав «terra incognita» [1, с. 167–169].

Виходячи з цієї думки, вчений визначав головну мету діяльності представників української інтелігенції в еміграції: популяризація серед європейської політичної спільноти тези про надзвичайну політичну та економічну вагомість для Європи незалежної України. Одним з результатів цієї просвітницької/популяризаторської діяльності серед європейських політиків розглядалося здобуття військової та економічної підтримки провідних європейських держав на той випадок, коли складеться сприятлива ситуація для відновлення боротьби за незалежність українських земель. О. Лотоцький дотримувався думки, що самостійна Україна виступить своєрідним «заборолом» для європейських держав від агресивних намірів Москви [2, с. 12].

Розмірковуючи над тим, чому європейські очільники не підтримали належним чином українські національні сили у 1917–1920 рр., О. Лотоцький вбачав причину у консервативності європейської політики. Світова спільнота звикла до «неподільної Росії» і тривалий час не тільки не сприймала прагнень до відокремлення багатьох земель, що входили до складу Російської імперії, а й не розгледіла одразу, яка користь може бути для політичних та економічних планів європейських країн від появи нових держав. Проте, уже в 20–30-х рр. ХХ ст. О. Лотоцький простежував повільні зрушення на користь позитивного вирішення «українського питання».

Налагодження пропагандистської/просвітницької роботи щодо важливості для Європи існування незалежної України О. Лотоцький покладав на українську еміграцію, яка мала взяти на себе роль виразника українських національних інтересів перед світовою громадськістю на час існування СРСР. Задля реалізація цих завдань емігрантська інтелігенція мала підтримувати активне культурне життя українців за кордоном, створювати громадські, наукові товариства, проводити політичне виховання молодого покоління українців в еміграції [3, с. 6].

На жаль, неоднорідність лав українських емігрантів, розбіжності у політичних поглядах заважали формуванню єдиного підходу до вирішення головного завдання – здобуття незалежності України. У 20–30-х рр. ХХ ст. у колах українських емігрантів вирували жваві політичні дискусії, хоча і велася робота по налагодженню відносин з урядами європейських країн, діяли культурні та наукові установи. Кожна з політичних сил власними зусиллями намагалася шукати підтримку серед європейських держав, мало опікуючись створенням консолідованої української політичної еміграції. Перебіг цих політичних пошуків на чужині прослідковується не тільки у публіцистичних дописах та спогадах українських діячів в еміграції, а й в матеріалах кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України (ГДА СЗР України), серед яких наявні згадки про звернення українців до Ліги Націй щодо вирішення проблем їх перебування в європейських країнах та

перемовини представників українських політичних сил в екзилі з європейськими урядами.

Зокрема, у матеріалах ГДА СЗР України маємо відомості про культурно-просвітницьку діяльність українців в еміграції: матеріали за 1929 р. повідомляють про плани українців організувати у Парижі журнал для висвітлення українського питання французькою та англійською мовами та організувати бюро преси [4, арк. 3]. Цікаві дані містяться у листі І. Токаржевського від 4 листопада 1929 р., зміст якого був переданий агентами розвідувальної служби 29 грудня цього ж року: у зв'язку з посиленням арештів в Україні, українці-емігранти намагалися звернути увагу французького суспільства на цю проблему, організувати акцію протесту французьких вчених з приводу утисків на українські землі. Незважаючи на те, що деякі французи з обережністю відносилися до цього питання, вбачаючи в ньому лише продовження політичної боротьби, українцям в Парижі вдалося навіть зібрати 23 500 франків на допомогу вченим в Україні та переслати зібрані гроші в Бухарест. На жаль, подальша доля цієї фінансової допомоги не відслідковується [4, арк. 299].

За 1929 р. маємо два повідомлення щодо спроб О. Шульгіна налагодити відносини з Лігою Націй. По-перше, його було представлено Секретаріату Ліги Націй та французькій делегації. За даними з листа І. Токаржевського А. Левицькому щодо цієї зустрічі, О. Шульгіну доводилося проводити велику роботу, аби розділити у сприйнятті європейських політиків українську еміграцію від російської. У результаті, О. Шульгін одержав задоволення, що українська еміграція отримає представництво на таких же умовах, що й російська [4, арк. 4]. Наступного, 1930 р., А. Левицький також мав перемовини з представниками Ліги Націй [5, арк. 86].

Низка матеріалів стосується спроб уряду УНР в екзилі налагодити співпрацю з французьким урядом. Зокрема, у червні 1928 р. за вимогою французького уряду у Празі було проведено збори уряду УНР з метою затвердження його складу, а саме: *«А. ЛЕВИЦКИЙ – премьер, ШУЛЬ-ГИН – министр иностранных дел, ЛОТЦКИЙ – министр внутренних дел, ген. САЛЬСКИЙ – военный министр, ЯКОВЛЕВ – министр юстиции и финансов, ПРОКОПОВИЧ – министр путей сообщения, ХОЛОДНЫЙ – министр просвещения, СЕРОПОЛКО – тов. министра просвещения, КАБАЧКОВ – государственный контролер»*. За даними цього ж повідомлення на зібранні обговорювалися питання франко-англійських намірів у боротьбі проти СРСР: Німеччині віддати Гданський коридор в обмін на нейтралітет у разі війни з СРСР; Польщі замість Гданська надати вихід до Чорного моря (Одеса); уряд УНР мав отримати моральну і матеріальну підтримку у боротьбі за створення незалежної держави на землях Лівобережжя і частково Правобережжя. Доля Галичини на цих перемовинах не обговорювалася. Уряду УНР пропонувалося формувати армію на території Польщі, головнокомандувачем майбутніх військ УНР, що мали

створити, призначався генерал Безручко. Так як подібний поділ українських земель мав викликати запереченні у прихильників Соборної України, то у донесенні не висловлювалося занепокоєння з приводу планів французького уряду та уряду УНР в екзилі [6, арк. 200].

У цілому, за даними матеріалів ГДА СЗР України, створення Української Народної Республіки розглядалося Францією як один із головних засобів умиротворення Сходу Європи. Окрім встановлення миру Франція прагнула, аби створена за її підтримки Українська Народна Республіка взяла на себе усі фінансові зобов'язання колишньої Російської імперії по відношенню до Франції [4, арк. 3]. Однією з головних умов надання французької допомоги була активність самих українців-прихильників створення УНР [Т. 1, 360]. Крім того, мова у повідомленнях йшла й про те, що на прискоренні військового вторгнення в СРСР наполягали не тільки французькі політики, а й промисловці, чия зацікавленість донецьким басейном спонукала їх фінансувати польсько-український план походу в Україну [5, арк. 86].

Не менше матеріалів кінця 1920-х – початку 1930-х рр. ГДА СЗР України висвітлюють спроби різних політичних сил української еміграції налагодити перемовини з Англією. На 1927 р. мова йшла про повне порозуміння з Англією, яка погодилася на незалежність України, хоча українці ще мали очікувати прояснення положення Англії в Китаї та стосунків з німцями. Так само як і у відносинах з Францією, в українців були побоювання, що Англія погодиться на передачу частини українських земель Польщі [7, арк. 136]. Зокрема, про певні перестороги «петлюрівців» щодо подальших відносин з Англією мова йде в повідомленнях 1929 р. Головна їх причина – зміна уряду у Великобританії, яка могла призвести до припинення фінансування [4, арк. 129].

Про важливість активної роботи з боку української політичної еміграції наголошували й англійські дипломати. Зокрема, про це мова йде у повідомленні щодо візитів А. Яковлева в Париж та Женеву для зустрічі з представниками французького та англійського урядів. У ході перемовин з боку англійців були запевнення, що у відповідний момент вирішення українського питання буде здійснюватися на міжнародній арені за участі усіх зацікавлених держав, а не тільки з поляками, адже українське питання є міжнародним, а не виключно польсько-українським: *«Украинский народ должен знать, что в борьбе за свое освобождение он найдет всегда поддержку со стороны Англии, Необходимо руководству УНР вести лишь дело так, чтобы видны были реальные результаты в их стремлениях к освобождению Украины»* [8, арк. 88]. Повідомлення про зустріч П. Скоропадського з англійським консулом у Берліні також підтверджує зацікавленість Англії українським питанням: обговорювалися настрої в Україні, існуючі організації, література, фінансові можливості, кадри, ставлення до «петлюрівців» [9, арк. 56].

Проте, світова економічна криза внесла свої корективи у плани як європейських держав, так і відповідно у сподівання українських політичних діячів в еміграції. Зокрема, зі слів англійського журналіста Біллі Слайтера, які передаються у повідомленні від 20 грудня 1931 р., ситуація розгорталася наступним чином: УНР мала отримати великі кошти від англійського уряду, проте, через фінансову кризу та виникнення протиріч із Францією, англійський уряд на деякий час відмовлявся від своїх планів відносно українських земель. У цьому ж донесенні маємо оцінку позиції Англії та Франції щодо українського питання. Зокрема, зацікавленість Англії Східною Галичиною пояснювалася тим, що вона хотіла створити на цій території базу для майбутньої боротьби з СРСР. Заради цього Англія прагнула, аби Польща задовольнила по-можливості вимоги українців. Підтримуючи ідею створення незалежної України, Англія розраховувала, що новостворена держава ослабить Росію. Французькі плани у цьому донесенні виглядають трохи інакшими: Франція хотіла використати український національний рух у боротьбі з більшовиками, проте не ставила за мету створення незалежної української держави [10, арк. 335].

Мінливість позицій провідних європейських держав щодо варіантів співпраці з українською політичною еміграцією та можливості створення незалежної України спонукали до більш широкого кола перемовин. За матеріалами ГДА СЗР України, українці в еміграції намагалися опрацювати різні варіанти європейської підтримки. Окрім Франції та Англії у полі їх зору були й відносини з Італією, Іспанією, Угорщиною. У повідомленні «Украинский вопрос на международной арене» від 29 липня 1930 р. міститься згадка про відвідини Варшави італійською делегацією на чолі з міністром іноземних справ Д. Гранді. У ході візиту обговорювалося й українське питання. Польща погоджувалася на захоплення італійцями українського ринку аби не допустити впливу на нього французів. Д. Гранді у свою чергу обіцяв найближчим часом *«подготовить соответствующую почву для заключения тайного договора, экономического и политического характера между Италией и Украиной. Договор должен заключать моменты о вывозе хлеба, угля, лесных материалов и спирта с Украины и привлечения для обмена итальянских товаров. Секретным порядком обсуждался вопрос об итальянских колонистах на побережье Черного моря и о заводе Навалья в Николаеве, причем проектируется передача этого завода в эксплуатацию итальянцам»*. Головний підсумок цієї зустрічі: позитивне ставлення Д. Гранді до ідеї створення незалежної української держави, яка б відмежувала Росію від Європи [8, арк. 60].

Нечисленні згадки стосуються перемовин з іншими європейськими країнами. Наприкінці 1920-х рр. уряд УНР в екзилі відновив відносини з Угорщиною, домовляючись про спільні дії у поваленні радянської влади в Україні. Угорщина, за матеріалів ГДА СЗР України 1929 р., зобов'язувалась надати УНР військову допомогу [4, арк. 2]. Запевнення у підтримці

діяльності, спрямованої проти СРСР, уряд УНР в екзилі отримав і від Іспанії [4, арк. 222].

Отже, процес активних перемовин між представниками українських політичних сил в еміграції та європейськими дипломатами знайшов чисельне відображення у матеріалах ГДА СЗР України. Вони демонструють прагнення українців здобути політичну, фінансову, військову підтримку своїх політичних намірів від провідних європейських країн та плани очільників Франції, Англії, Італії та інших європейських держав на вирішення «українського питання».

Література

1. Михайленко Г. Олександр Лотоцький (1870–1939 рр.): інтелектуальна біографія історика. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 312 с.
2. Lototskiy O. Les bases de la politique d'Etat Ukrainien // Promethee. – 1930. – № 69. – P. 7-14.
3. Лотоцький О. На ріках Вавилонських. Збірник статей. – Львів. – 1938. – 192 с.
4. ГДА СЗР України. Дело 2. УНР – 1929 г. 304 арк.
5. ГДА СЗР України. Дело 1. УНР 1930 г. 460 арк.
6. ГДА СЗР України. Дело 17. УНР – 1928 г. 459 арк.
7. ГДА СЗР України. Дело 14. Украинская эмиграция в Польше 1927 год. 444 арк.
8. ГДА СЗР України. Дело 1. УНР 1930 г. 460 арк.
9. ГДА СЗР України. Дело 3. Гетьманцы – 1930 г. Разное – 1930 г. 260 арк.
10. ГДА СЗР України. Дело 8. УНР – 1931 г. Том 2. 440 арк.